

6. Kocote I., Smirnova T. Aspects of Military-related Text Translation from English into Latvian. *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 2016. № 231 (2). P. 107–113. DOI:10.1016/j.sbspro.2016.09.078
7. Малежик Т. «Таблетка», «маслята», «ситуація 4.5.0»: військовий сленг Збройних Сил України. ТСН. URL: <https://tsn.ua/ato/tabletka-maslyata-situaciya-4-5-0-viyskoviy-sleng-zbroynih-sil-ukrayini-2121913.html>

Z. Korzhak. Features of translation of modern military terminology. – Article.

Summary. *Translating modern military terminology is an urgent issue in today's globalized world, as clear and effective communication between military personnel and organizations belonging to different linguistic and cultural environments is essential. The study aims to analyze the challenges and nuances associated with translating modern military terminology into Ukrainian, focusing on such aspects as acronyms and abbreviations, neologisms and technical terms, jargon, and slang, as well as cultural and cultural, and historical references. This study uses qualitative and quantitative methods, including literature review, comparative analysis, and case studies, to explore the challenges and strategies associated with translating military terminology into Ukrainian. The study identifies the main problems translators face when dealing with various aspects of military terminology, including the need for direct translation, adaptation to the target culture, and creating new terms. The study also offers practical strategies and recommendations for overcoming these challenges and improving the quality of translations. In addition, the study offers an in-depth analysis of the specific features of military terminologies, such as the proper handling of acronyms and abbreviations, finding appropriate translations for neologisms and technical terms, taking into account the nuances of jargon and slang, and successfully translating cultural and historical references while preserving their original context. The results of this study are of practical importance for translators, military personnel, and organizations, offering insight into the complexities of translating specialized military vocabulary.*

Key words: translation, military terminology.

УДК 811.161.2'367.2:81'38

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5682/2023/38/15>

В. І. Кухарєва-Роєско

*доцент кафедри української мови та загального мовознавства
Черкаський державний технологічний університет
м. Черкаси, Україна*

Г. М. Дядюра

*доцент кафедри української мови та загального мовознавства
Черкаський державний технологічний університет
м. Черкаси, Україна*

МЕТАТЕКСТОВІ ОПЕРАТОРИ В НАУКОВІЙ МОВІ

Анотація. У статті проаналізовано використання метатекстових операторів у науковій мові. Односкладні синтаксичні конструкції розглянуто з погляду їхньої комунікативної доцільності. Зазначено, що за допомогою односкладних речень створюється своєрідний соціокультурний механізм у вступній частині наукового дискурсу.

Ключові слова: наукова мова, науково-технічний текст, науковий стиль, метатекстові оператори, комунікативні моделі, односкладні речення, текстова компетенція.

Науковий стиль сучасної української літературної мови постійно перебуває в колі інтересів фахівців різних галузей, оскільки функціонування мови у новій сфері виявляє потенційні можливості мовних засобів різних рівнів. Нині опис системи європейських мов уже важко уявити без урахування наукового стилю та його ролі в житті сучасного суспільства. Показником цього є вихід у світ монографій [2–4], наукових розвідок [7], публікацій у періодичних виданнях [6; 8]. З розширенням функцій науки в сучасному суспільстві помітним стає вплив наукового стилю на інші стилі мови та на літературну мову в цілому. Зокрема й синтаксичні особливості наукового стилю впливають на розвиток нових способів побудови речень і в інших стилях.

Комунікативні характеристики наукового тексту відзначаються своєю специфікою, що зумовлено специфікою наукової сфери, зокрема основним завданням комунікації – якнайточніше передати реципієнтам свої уявлення про певну частину наукового знання. Комунікативна стратегія автора полягає в тому, щоб визначити необхідний і достатній набір мовних засобів, зокрема синтаксичних, за допомогою яких можна оптимально передати когнітивну модель, тобто досягти комунікативної мети [5, с. 121123].

Комунікативний аспект є, поряд із когнітивним, важливою характеристикою наукового викладу. Відомо, що в науковій сфері велику роль відіграють різноманітні стереотипи, за допомогою яких оптимізується пізнавальний процес. Аналіз наукових текстів дає уявлення про певні моделі комунікативної/текстової компетенції. Текстова компетенція передбачає володіння соціокультурним регістром, який можна визначити як сукупність типових або специфічних мовленнєвих формул, комунікативних моделей або структур, апробованих соціально і таких, що концентрують у собі мовленнєвий досвід учасників комунікації.

Незважаючи на те, що до категорії мовленнєвих формул входять мовні одиниці різних рівнів, механізм їх утворення і функціонування однаковий [5, с. 141–166]. Утворення текстових формул підлягає таким самим законам. Односкладні речення входять до категорії мовленнєвих (текстових) формул. Односкладні речення в науково-технічних текстах ми розглядаємо з погляду їхньої комунікативної доцільності. Варто зазначити, що саме за допомогою односкладних речень створюється своєрідний соціокультурний механізм впливу у вступній частині наукового дискурсу, оскільки вступна частина у науковому тексті ототожнюється з моделлю мовленнєвої (інтелектуальної) діяльності автора.

В українських наукових текстах використовують своєрідні метатекстові оператори проголошення майбутньої теми, коли стаття починається з певного загального судження, традиційного твердження, які стають вихідним пунктом для дослідження, й уточнюються чи пояснюються в процесі наступного викладу, наприклад: «*Довгий час вважалося, що в електродинаміці власна енергія електрона у класичній і квантовій фізиці має різну природу*» (ПК, 1409); «*В останній час опубліковано велику кількість робіт, присвячених дослідженню задач комбінаторної оптимізації*» (ПК, 1630).

Формули, що виявляють подібність зовнішніх прийомів, є й загальною ознакою наукового етикету [8, с. 303].

Односкладні речення використовують і для посилення оцінки. Справа в тому, що в науковій мові висловлення часто співвідноситься із судженням про наукові факти, проте оцінка за вірогідністю відходить на другий план унаслідок впливу іншої, яка через «безособовість» викладу набуває значення оцінки, соціально санкціонованої певною науковою спільнотою.

У наукових текстах часто виникає потреба акцентувати певні моменти змісту. Односкладні речення допомагають поставити акцент. Отже, формула вступу є своєрідним метакваліфікатором наукового дискурсу (дискурс ототожнюють з «комунікативною подією»), яка пов'язана із соціальним контекстом комунікації, його учасниками), що сприяє «входженню» в текст і бере участь у формуванні так званої ментальної передфрази.

У науковій мові, зокрема в українських науково-технічних текстах, формула вступу будується за схемою, характерною для висловлень із функцією не інформування, а констатації.

Науковий стиль української мови у процесі розвитку вибирав серед набору засобів коментування ті, які відзначалися максимальною прихованістю суб'єкта і компресією змісту: безособові, пасивні конструкції [1, с. 19]. Для того, щоб ідентифікувати в тексті сигнали адресованості чи введення референції мовця замість семантичної референції, адресат повинен мати відповідну мовну компетенцію і вміти переструктурувати ту чи іншу синтаксичну конструкцію, наприклад «*Відомо, що для поділу молекули на атоми ... слід подолати сили притягання між атомами*» (ФА, 108) → *відомо* → *я говорю про відоме*. «*Як уже зазначалось, лінійне теплове розширення незначне*» (ФА, 95) → *зазначалось* → *ми уже зазначали*.

Саме такі модифікації дають змогу виявити суб'єкта наукового повідомлення. Отже, основою комунікативного діалогу між автором – відправником наукового повідомлення й читачем – адресатом є імплікативний механізм. У досліджуваних текстах виявляються експлікації авторських намірів: контактновстановлювальні фрази і фрази-висновки, текстові коментарі, інші елементи вербального коду, наприклад: «*Для опису частинок із спіном і довільним магнітним моментом пропонуємо використовувати систему ...*» (ПК, 46); «*Сподіваємось, що такий тематичний випуск журналу сприятиме цілісності сприйняття проблеми неруйнівного контролю та технічної діагностики у матеріалознавстві*» (ПК, 7); «*Гадаємо, в такому короткому курсі це виправдано*» (МТФ, 4).

Використання неактивних предикатів припущення і думки характерне для будь-якого наукового тексту. Вони, по-перше, метаімплікують психологічний стан суб'єкта і модифікують думку автора, послаблюючи категоричність його тверджень, а по-друге, внаслідок десемантизації виконують власне метатекстову функцію.

Пошук адекватного опису предмета дослідження чи його результату в українському науковому дискурсі можна представити як парадигму «виправдовування», а не доведення чи переконання. У вступній частині наукових текстів використовуються так звані двомодальні висловлення або предикати «поступового здійснення». Перший компонент такої конструкції (дієслово у формі 1-ої ос. мн. або словосполучення «дієслово + віддієслівний іменник») позначає частково контролювану настанову, а другий (інфінітив) – мовленнєву дію, яку ще не здійснено, ймовірний результат: *спробуємо розглянути (проаналізувати, дослідити, оцінити)*. Наприклад: «**Спробуємо оцінити стан будівельної індустрії, наприклад, через призму підприємств повнозбірного домобудування**» (ПК, 2). Введення в комунікативний фокус дієслова **спробуємо** вносить у висловлення відтінок некатегоричності, стриманості. Автор інформує насамперед про певну теоретичну можливість альтернативного рішення. Уникаючи суб'єктивності, дослідник свідомо вдається до об'єктивної невизначеності, яка дає читачеві певну міру свободи сприйняття і дає змогу авторові зберегти соціальну рівновагу (стосунки колегіальності з адресатом). Крім того, оцінювання автором власного пізнавального досвіду дає читачеві змогу перевірити спосіб отримання нових знань і переконатися в обґрунтованості саме такого підходу.

У вступній частині науково-технічних текстів автори використовують групу ментальних дієслів, які допомагають позначити характер пізнавального процесу і його спрямованість. Наприклад: «У статті **досліджуватимемо** робочі характеристики запропонованого алгоритму при оцінюванні його ефективності за сукупністю показників якості розпізнавання сигналів, швидкодії та реалізаційних витрат» (АК, 93). «У доповіді **проаналізуємо** додаткове навантаження на мережу загального користування, що створюється запитам до інтелектуальної платформи» (ПК, 85). У будь-якому науковому тексті вони потребують «ментального» (інтенціонального) прочитання, наприклад: *розглянути* → *сприйняти розумом і описати*; *досліджувати* → *виявити і викласти*. В українському науковому тексті слова *розглянемо, проаналізуємо* пов'язані насамперед з організацією структури міркування. Ці дієслова використовують, коли потрібно позначити початок основної змістової частини тексту чи сформулювати предмет (конкретні завдання, мету, проблеми): «**Розглянемо загальну задачу теорії пружності та пластичності – просторову задачу, що визначає напружено-деформований стан тривимірного тіла**» (ПК, 7).

Очевидно, що різні способи вираження комунікативного наміру визначають відмінність у модальній перспективі висловлення. Модальною перспективою виступає авторська оцінка повідомлюваного або відображуваної ситуації (її можливості, бажаності, необхідності).

Десуб'єктивація в українському науковому тексті вимагає від автора особливих засобів і прийомів, за допомогою яких він визначає своє ставлення до предмета дослідження та пропонує спосіб розв'язання проблеми. Формули *я вважаю, я змушений, я доведу* набувають додаткових оцінних і кваліфікаційних смислів, редукуються в моделі зі значенням логічної необхідності чи модальності умовиводу: *необхідно створити, бажано запам'ятати, корисно зробити*. Наприклад: «Для цього **необхідно створити методу формування адекватної математичної моделі ...**» (АК, 37); «**Бажано запам'ятати характерні значення питомих опорів металів та ізоляторів**» (Ф, 140); «**Корисно виписувати основні формули, будувати графіки...**» (ФА, 3).

Це підкреслює об'єктивний, позаособистісний характер наукового повідомлення. Моделі будуються за єдиною схемою «модальний предикатив + інфінітив» і з однаковим списком предикативів, що належать до лексико-граматичного поля об'єктивної вимушеності в українських текстах. Проте надання переваги тим або іншим лексемам пов'язане з певним глибинним шаром особистості і відбиває ціннісні уявлення та ієрархії смислів для носіїв української мови.

В українських наукових текстах найчастіше використовують предикатив **доцільно**: *доцільно говорити про ..., доцільно насамперед виокремити, доцільно оцінити...* тощо (відзначимо також широку вживаність однокореневих прикметників у складі присудка: *потрібно вважати доцільним, необхідно визнати доцільним, є доцільним*). Доцільність імплікує наявність мети, а отже, необхідність у практичному міркуванні. «**Доцільно також, з погляду авторів, перед ознайомленням з цим посібником поновити свої знання з елементарного курсу електрики та магнетизму**» (МТФ, 4).

Показники причинової зумовленості логічно об'єктивують зміст, оскільки співвідносять висловлення з уже відомими мовцеві й важливими, на його погляд, моментами. Підтекст такого висловлення пов'язаний із кваліфікацією самого судження: *доцільно оцінити* = *правильно оцінити*.

Інфінітиви «обов'язку» в таких конструкціях виявляють референцію до мовця, навіть якщо спрямовані на адресата. Тому узгодження модального компонента з іншими епістемічними характеристиками є необхідною умовою коректності висловлення.

Зазначимо, що модальні вислови, пов'язані з організацією міркування, є в кожному науковому тексті, а їх вибір здійснюється інтуїтивно і залежить від наміру, власних уподобань автора, навичок організації й оформлення наукового повідомлення [6, с. 42]. Як стереотипні засоби викладу, модальні вислови є нейтральними і, лише вступаючи у взаємодію з іншими риторичними засобами, набувають певного значення.

Ці та інші засоби і риторичні фігури наукового викладу обслуговують одну й ту саму прагматичну настанову – підготувати читача до сприйняття наукового тексту. Однак специфіку комунікативної поведінки автора – суб'єкта наукового повідомлення визначають відмінності культурних конвенцій, що ґрунтуються на когнітивних і соціально-психологічних факторах.

В українському науково-технічному тексті ментальний модус, пов'язаний із присутністю в тексті суб'єкта викладу, формально трансформується в безсуб'єктний, чи безособовий. Організація висловлення підпорядкована необхідності точно і повно відобразити процес міркування. Отже, вступна частина становить послідовне розгортання певного смислу шляхом логічних дій. Поступова підготовка читача до сприйняття наукового тексту пов'язана з використанням описових і пояснювальних засобів і є за своєю суттю тактикою залучення читача, зрівнювання комунікантів у комунікативному статусі й текстовій компетенції.

Під час дослідження виявлено, що у вступній частині наукових текстів найчастіше вживаються безособові конструкції на *-но, -то*. Наприклад: «У цій роботі *опрацьовано* методичний підхід до оптимізації режимів термообробки листової сталі...» (ПК, 99); «*Запропоновано* ефективні методи надійнісного аналізу та внесення надлишковості» (ПК, 107); «*Пропонований посібник задумано* як компактний курс з основ фізики для технічних вищих навчальних закладів...» (МТФ, 5); «У роботі *розглянуто* негладкі задачі оптимального керування пучком траєкторій» (АК, 12).

В українському вступному фрагменті переважають неозначено-особові й безособові конструкції, які позначають не самі цілі, наміри, дії, а їх результат чи оцінку. Текстова компетенція пов'язана з умінням виокремлювати й обґрунтовувати етапи реалізації комунікативного задуму за допомогою саме таких стандартних висловів і прийомів.

Функціонально-семантичний аналіз досліджуваних синтаксичних конструкцій дає змогу з'ясувати, як і коли функції односкладних простих речень пристосовуються до потреб вираження стильових рис наукової мови.

Отже, основним завданням наукової мови є адекватна передача наукової інформації, тому необхідно виходити з тези про єдність мови і мислення та передбачати, що строго логічна, поняттєва форма наукового мислення – це джерело специфічних стильових рис цього мовленнєвого різновиду.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богдан С. К. Языковые средства выражения авторского комментария в научном тексте : автореф. ... канд. филол. наук. Киев, 1988. 24 с.
2. Дядюра Г. М., Кухарева-Рожко В. І., Ракшанова Г. Ф. Когнітивно-комунікативні аспекти наукового тексту : монографія. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю. А., 2013. 226 с.
3. Єрмоленко С. Я. Синтаксис і стилістична семантика. Київ : Наук. думка, 1982. 210 с.
4. Непийвода Н. Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект). Київ : ТОВ «Міжнар. фін. агенція», 1997. 303 с.
5. Непийвода Н. Ф. Мова української науково-технічної літератури (функціонально-стилістичний аспект) : дис. ... доктора філол. наук. Київ, 1997. 425 с.
6. Непийвода Н. Ф. Науковий стиль як нейролінгвістичний код. *Мовознавство*. 1997. № 2–3. С. 39–44.
7. Селігей П. О. Український науковий текст: проблеми комунікативної повноцінності та стильової досконалості: дис. ... доктора філол. наук. Київ, 2016. 427 с.
8. Duszak A. Academic discourse and intellectual styles. *Journ. of Pragmatics*. 1994. Vol. 3. № 21. P. 303–308.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

АК – Праці 4-ї Української конференції з автоматичного управління «Автоматика-97»: Черкаси, 23–28 червня 1997 р. / Відп. ред. д.т.н., проф. А. А. Тимченко. Т.ІІ. Черкаси : ЧІТІ, 1997. 116 с.; Том ІІІ. Черкаси : ЧІТІ, 1997. 144 с.

МТФ – Загальні основи фізики: У 2-х книгах: Кн. 1. Механіка. Термодинаміка та молекулярна фізика : навч. посібник / І. Г. Богацька, Д. Б. Головка, А. А. Маляренко, Ю. Л. Ментковський ; за ред. Д. Б. Головка, Ю. Л. Ментковського. Київ : Либідь, 1998. 192 с.

ПК – Праці IV Міжнародної науково-технічної конференції з телекомунікацій. НТК–Телеком–99. Одеса, 14–17 вересня 1999. 610 с.

Ф – Корсак К. В. Фізика: Для вступників до вищих навчальних закладів. 3-є вид. Київ : Либідь, 1995. 240 с.

ФА – Бугайов О. І., Мартинюк М. Т., Смолянець В. В. Фізика. Астрономія : пробн. підручник для 8 кл. серед. школи / за ред. проф. О. І. Бугайова. Київ : Освіта, 1996. 367 с.

V. Kukhareva-Rozhko, G. Diadiura. Metatext operator in scientific language. – Article.

Summary. Usage of metatext operators in scientific language is analyzed in this article. Obsolete syntactic constructions are reviewed in terms of their communicative expediency. It is noted that there is some original sociocultural mechanism of influence in the introductory part of scientific discourse.

Key words: scientific language, scientific and technical text, scientific style, metatext operator, communication model, one member sentence, textual competence.

УДК 821-2(71)Рига7Лист.09

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5682/2023/38/16>

Т. В. Шадріна

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри культурології та українознавства

Запорізький державний медико-фармацевтичний університет

м. Запоріжжя, Україна

«ЧУЖИЙ СЕРЕД ЧУЖИХ» У П'ЄСІ ДЖОРДЖА РИГИ «ЛИСТ ДО МОГО СИНА»

Анотація. У статті розглядаються стратегії реалізації дихотомії «свій/чужий» у п'єсі канадського автора українського походження Дж. Риги «Лист до мого сина» крізь призму формування етнокультурної ідентичності.

Ключові слова: свій, чужий, інший, постколоніальний досвід, імагологія, ідентифікація, хронотоп, простір, мультикультуралізм.

У сучасному світі на тлі глобалізаційних соціокультурних змін відбуваються кардинальні зрушення в свідомості індивіда, що провокує зміщення акцентів із національної приналежності себе до невеличкої групи «собі подібних» аж до усвідомлення себе частиною всього людства. Це призводить до часткового «розмивання» національних культур, але водночас вмикається механізм самозбереження – нації консолідуються навколо своїх культурних надбань у підсвідомому прагненні зберегти їх від «розчинення» в інших культурах. У такій ситуації на думку Г. Ковальнової «актуалізована потреба в самовизначенні в системі соціальних зв'язків активізує пошук людиною груп, які допомогли б їй відтворити цілісність та упорядкованість зруйнованого світу, знайти відповідь на запитання «Хто Я?»» [1, с. 87]. Найчастіше такими групами стають (як не парадоксально – Т.Ш.) етнос та нація як найбільш сталі та стійкі спільноти, що здатні надати індивідам почуття психологічної захищеності. При цьому усвідомлення себе, окреслення меж свого «я» на думку науковців можливе лише у поєднанні з визначенням меж «іншого/інших». «Цей інший визначає її статус, стать, ім'я, ролеву участь у дії, належність до тієї чи іншої спільноти. Тому самоідентифікація неодмінно доповнюється відношенням «Яінші»» [1, с. 87].